

Розвиток пріоритетних напрямів підготовки учителів історії в педагогічних вищих навчальних закладах України – це система концептуальних, методичних і методологічних підходів до мети, змісту, завдань шкільного курсу історії. У системі фахової підготовки учителя історії до виконання своїх професійних функцій пріоритетного значення набуває розуміння педагогом мети навчання історії і самої концепції викладання історії.

Таким чином, у системі підготовки учителя історії формується всебічно розвинений педагог, який готує молодь до самостійного життя в багатокультурному суспільстві, виховує толерантне ставлення до теорій, ідей і традицій різних націй, допомагає учням відчути себе не тільки національно свідомими громадянами України, але й громадянами Європи та світу.

Аналіз наукової літератури дозволив сформулювати узагальнене поняття «професійна полікультурна підготовка майбутнього учителя історії», що розглядається нами як складна поліфункціональна педагогічна система, спрямована на формування особистості фахівця, готового до професійної діяльності в межах полікультурного освітнього простору на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, діалогу культур та моральної відповідальності за виважене трактування подій минулого та їх застосування в майбутньому з метою виховання майбутніх учнів як європейських громадян ХХІ ст.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Гушлевська І. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці / І. Гушлевська // Шлях освіти / гол. ред. О.В. Сухомлинська. – 2004. – № 3. – С. 22 – 24.
2. Маловідомі джерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ ст.) : хрестоматія / [упоряд. Л.Д. Березівська та ін.]. – К.: Наук. світ, 2003. – 418 с.
3. Рапацевич Е.С. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Е.С. Рапацевич ; сост. Е.С. Рапацевич. – Мн.: Современное слово, 2005. – 720 с.
4. Сенько Ю.В. Гуманитарные основы педагогического образования: Курс лекций: учеб. пос. для студ. высш. пед. учеб. завед. / Ю.В. Сенько. – М.: Академия, 2000. – 240 с.
5. Скворцова С.О. Професійна компетентність вчителя: модель формування / С.О. Скворцова // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: збірник наук. праць / Ред. кол.: Н.В. Гузій (відп. ред.). – Вип. 14(24). – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – С. 59 – 67.
6. Ушинский К.Д. О необходимости сделать русские школы русскими / К.Д. Ушинский // Ушинский К.Д. Собрание сочинений в 11 т. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1948 – 1952. – Т. 3. – С. 306 – 310.
7. Якса Н.В. Теоретичні засади професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах полікультурності Кримського регіону: [монографія] / Н.В. Якса ; наук. ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2006. – 433 с.

УДК: 372.8:94:001

Драновська С. В.

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

#### ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ У НАУКОВО-МЕТОДИЧНІЙ ДУМЦІ 60-х РОКІВ ХХ СТ.

*У статті розглядаються проблеми змісту навчання історії у науково-методичній думці та перспективи розвитку цього напрямку в загальноосвітніх навчальних закладах 60-х рр. ХХ ст.*

**Ключові слова:** зміст історичної освіти, історія СРСР, фактичний і теоретичний матеріал, загальноосвітні школи.

*Драновская С.В. Отображение проблем содержания обучения истории в научно-методической мысли 60-х годов ХХ в. В статье рассматриваются проблемы содержания обучения истории в научно-методической мысли и перспективы развития данного направления в общеобразовательных учебных заведениях 60-х гг.*

**Ключевые слова:** содержание исторического образования, история СССР, фактический и теоретический материал, общеобразовательные школы.

*Dranovska S. Display the contents of the problems of teaching history in scientific and methodical thought 60 years of the twentieth century. In the article problems of content of teaching history in scientific and methodical literature and perspectives of development of this area in school in 60 years.*

**Key words:** content of history education, history USSR, factual and theoretical material, schools.

Реформи, які відбуваються в суспільстві в кінці 50-х років ХХ ст., спрямовують педагогічну науку на пошук нових принципів змісту історичної освіти, що ведуть до високої теоретичної та практичної підготовки учня. Забезпечення якісного вивчення учнями історії в школі вимагало перегляду основних питань змісту історичної освіти. В зв'язку з цим виникла гостра необхідність вивчити та проаналізувати загальні та індивідуальні особливості становлення курсу «Історія України», що були характерними для загальноосвітніх шкіл в 60-х роках ХХ ст.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати погляди методистів-істориків 60-х років ХХ ст. на впровадження фактичного та теоретичного матеріалу у шкільному курсі історії.

В 60-ті роки ХХ ст. вагомим значення для загальноосвітньої школи набуває оновлення змісту навчання відповідно до прийнятих державних документів про школу. Деякі вимоги повністю відповідають тогочасним принципам і критеріям відбору змісту освіти, які визначені видатними педагогами – Ю.К. Бабанським, І.Я. Лернером, М.Н. Скаткіним, І.П. Підласим.

У визначений період основну увагу методисти-історики приділяли проблемам удосконалення змісту шкільного курсу історії України – програмам середньої школи (Ф.П.

Коровкін, П.С. Лейбенгруб, М.В. Нечкіна, Н.В. Сперанська), навчальним планам (М.М. Пакуль, М.Н. Петровський), використанню фактичного матеріалу (М.М. Лисенко, П.Л. Уховська), перебудові змісту викладання предмету (П.С. Лейбенгруб, І.Я. Лернер, В.Г. Карцов, О.І. Стражев, М.А. Зінов'єв), добору матеріалу для підручника (В.А. Дядиченко, Ф.Й. Лось, П.С. Лейбенгруб, М.В. Нечкіна), використанню різних засобів навчання історії (В.Є. Вакурко, М.І. Дегтярюк, П.С. Федоренко).

У другій половині 50-х років ХХ ст. відбулося реформування суспільства, що позначилося й на стані освіти. У 1958 р. вийшов закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР». Він передбачав загальну обов'язкову восьмирічну освіту. Таким чином, восьмирічна (обов'язкова) школа мала давати своїм вихованцям відносно завершений цикл знань з усіх предметів. Такі заходи потребували змін і в змісті історичної освіти: учні 8-річної школи мали отримати початкові знання про історичні процеси в цілому [1, с. 46].

Внаслідок переходу до загальної восьмирічної освіти було прийнято постанову «Про деякі зміни у викладанні історії в школах» (8 жовтня 1959 р.). У ній велику увагу приділяли встановленню нового порядку викладання історії в школі. Базовий зміст історичної освіти в школі передбачає ступеневу структуру. Тому в IV класі учні мають ознайомитися з епізодичними оповіданнями з вітчизняної історії, основним завданням яких є пробудження інтересу до предмета та засвоєння яскравого, об'ємного образу історії. Цей курс є оптимальною основою для початкового розуміння історичних процесів у цілому [2, с. 10]. Зміст курсу включає в себе, по-перше, поняття про час, одиниці виміру історичного часу (рік, століття), уявлення про послідовність і тривалість подій у часі (раніше, пізніше), співвідношення року і століття. По-друге, знайомство з історичною картою Вітчизни (території і кордони держав, розташування міст та ін.) По-третє, характеристики способу життя людей у різні періоди вітчизняної історії (як виглядали, чим займалися). По-четверте, знайомство з найбільш важливими подіями в історії Вітчизни, рідного краю, з яскравими історичними особистостями. Учні в IV класі мають зрозуміти – не можна минуле сприймати абстрактно, байдужо, тому що воно пов'язане з сьогоденням, з нашим способом життя тощо.

Відповідно до постанови, в V – VIII класах викладання історії має бути в першу чергу орієнтовано на розуміння учнями різних історичних епох, уміння аналізувати, узагальнювати та оцінювати історичні факти, самостійно встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між історичними явищами, давати порівняльну характеристику історичним процесам. Тому в V класі передбачалося вивчення елементарного курсу історії стародавнього світу, в VI – елементарного курсу історії середніх віків. В VII – VIII класах викладався елементарний курс історії СРСР, а також відомості з нової та новітньої історії зарубіжних країн. В IX – X класах

вводились систематичні курси історії СРСР, нової і новітньої історії зарубіжних країн, вивчаючи які учні мають уміти співвідносити історичні події, процеси з періодом, епохою, формацією; аналізувати й узагальнювати в певній системі; порівнювати й оцінювати історичні факти на основі різнобічного вивчення джерел і застосування історичних знань; пояснювати окремі закономірності історичного розвитку [5, с. 196].

Крім того, вчителі відзначають, що на знання школярів позитивно вплинуло більш правильне визначення обсягу курсу історії. На їхню думку, у змісті вдало відібрані фактичний матеріал, соціально-економічні поняття, які необхідні для міцного засвоєння важливих історичних закономірностей і світоглядних висновків. Це можна підтвердити наступним – значно краще, ніж у минулі роки, учні впоралися з питанням про створення Російської централізованої держави. В методичному листі Міністерства просвіти УРСР за 1963 р. «Про якість знань, вмінь і навиків учнів з історії» зазначалося, що учні, говорячи про причини і значення об'єднання російських земель в єдину централізовану державу, підкреслювали тільки загальнополітичну сторону питання – необхідність звільнення країни від монголо-татар і майже зовсім не розкривали економічних та загальнополітичних передумов об'єднання держави. Підсумки ж 1966/67 навчального року показують, що учні краще розуміють закономірності процесу створення Російської централізованої держави, які були викликані розвитком господарства та політичного життя країни. Школярі вдало пояснюють причини, чому ті чи інші класи були зацікавлені в створенні централізованої держави [6, с. 59].

Отже, специфіка змісту навчання історії в школі полягає у цілеспрямованому викладанні предмету, активному використанні й розкритті поряд з конкретним історичним матеріалом актуальних проблем дійсності, яскравих фактів життя суспільства [7, с. 80].

Вже на початку 1965 року знову виникли обставини, які потребували змін у змісті історичної освіти. Передбачений перехід до загальної середньої освіти поступово впроваджувався в життя школи. Збільшувалась кількість учнів, які продовжували навчання в старших класах середньої школи. Таким чином, зникла необхідність давати 8-річній школі відносно цілісний цикл історичних знань. Було виявлено також негативні сторони дворазового вивчення в VII – VIII та в IX – XI класах історії СРСР.

Тому широкі перспективи для подальшого удосконалення системи історичної освіти в школі було обумовлено в постанові від 14 травня 1965 «Про зміни порядку вивчення історії в школі» [5]. Прийняттю цієї постанови передувало обговорення науково-педагогічною громадськістю питання про доцільність структури шкільної історичної освіти в умовах переходу до 10-річного терміну навчання [6, с. 39]. Отже, створюється, як цього й бажали вчителі історії, єдиний суцільний систематичний курс історії СРСР і УРСР з найдавніших часів і до наших днів, що

вивчається протягом VII – X класів. Отже, перехід на оновлений зміст історичної освіти почався в 1966/67 навчальному році і був повністю завершений у 1972/73 навчальному році.

У новій системі історичної освіти значно виросла вагомість історичних періодів, близьких до сучасності, досягнута більше, ніж раніше, синхронність у вивченні вітчизняної і зарубіжної історії. Наприклад, пропонуються учням завдання на зіставлення, на з'ясування спільного й відмінного в історичних подіях і явищах, аналіз процесу розвитку явищ, з'ясування того нового, що в ньому з'явилося і внаслідок яких причин [7].

Зміст курсу історії як навчального предмета П.С. Лейбенгруб визначає загальними завданнями середньої школи на певному етапі її розвитку. Кількість відведеного часу на вивчення цього предмета дає можливість прослідкувати взаємозв'язок між змістом і логікою історичної науки, а також станом її сучасного рівня та пізнавальних можливостей учнів на різних ступенях навчання. Своє конкретне втілення зміст шкільного курсу історії знаходить у навчальних планах, програмах і підручниках [2, с. 17].

Крім того, П.С. Лейбенгруб навчання історії в школі пов'язує з трьома взаємозв'язаними і взаємозумовленими сторонами: зміст курсу історії як навчального предмета, застосування вчителем методів навчання, виховання та розвитку учнів, навчальну й суспільно-корисну діяльність учнів [2, с. 17].

Засвоєння змісту навчального матеріалу та розвиток учнів Н.Г. Дайрі розглядає як взаємопов'язані й невід'ємні сторони навчального процесу. Видатний педагог також розкриває концепцію поєднання трьох невід'ємних сторін навчання: виклад історичного процесу в логіці, властивій історичній науці, робота з розвитку мислення учнів і розкриття виховного значення історичних фактів, що має свою логіку, свою методику [7, с. 8].

П.Л. Уховська звертає увагу на те, що зміст історичної освіти має забезпечити учням необхідну доступність, наочність, конкретність історичного матеріалу. Курс історії в середній школі має сприяти виробленню в учнів у доступній для них формі наукового розуміння закономірностей історії розвитку суспільства, послідовно розкривати роль народу як творця матеріальних і духовних цінностей та значення особи в історії [7, с. 7].

М.М. Лисенко стверджує, що зміст курсу історії в школі дає змогу послідовно й всебічно висвітлити історію народів СРСР та в єдиному курсі глибше вивчити історію рідного краю, показати його зв'язки з усіма народами СРСР. На уроках з історії учні мають не тільки добре засвоїти історію республіки, а й розвивати свої вміння та навички самостійно здобувати історичні знання. Усі події та факти з історії республіки будуть цінними лише тоді, коли стануть основою всебічного розвитку та виховання учнів [3, с. 6].

Отже, становлення змісту освіти в досліджуваній період проходило в руслі головної

тенденції розвитку, а саме: шкільний курс історії покликаний вирішувати триєдине завдання: давати цілісну систему знань, забезпечивши їх глибину і міцність; формувати наукове розуміння історії і шанобливе ставлення як до вітчизняної історії, так і історії зарубіжних країн; розвивати історичне мислення школярів. Історична освіта має допомогти кожній людині освоїти етнокультурні, загальнонаціональні (українські) і загальнолодські (планетарні) цінності [7, с. 11].

При побудові змісту шкільної історичної освіти необхідно забезпечити баланс політичних, культурних, етнонаціональних та інших цінностей. Тому основні змістовні лінії шкільної історичної освіти включають в себе: історичний час, історичний простір, історичний рух. Відповідно до названих ліній формується зміст повного предметного циклу, що представляє собою виклад історії з давнини до наших днів. Засвоєння змісту навчального матеріалу та розвиток учнів розглядається як взаємопов'язані і невід'ємні сторони навчального процесу.

Зміст курсу історії має сприяти виробленню в учнів у доступній для них формі наукового розуміння закономірностей історії розвитку суспільства, послідовно розкривати роль народних мас в історичному процесі [5, с. 196]. Наприклад, значне місце в дослідженнях методистів республіки (М.М. Лисенка, Г.І. Підлущького, І.Л. Мілявського) посідала проблема методики висвітлення на уроках вирішальної ролі українського народу в історичному процесі. Деякі вчителі в своїй роботі висвітлювали передусім діяльність князів, царів, полководців, історію держав і воєн, а справжнім творцям історії – народним масам приділяли дуже мало уваги [4, с. 395]. На конкретному матеріалі селянських повстань періоду середньовіччя ці питання досліджував Г.І. Підлущький. Розкриттю того ж при вивченні робітничого руху періоду капіталізму присвятили свої дослідження А.В. Санцевич, Г.М. Донської та І.М. Скрипкін [4, с. 400].

Працюючи над проблемою визначення змісту історичної освіти, відділ методики історії Науково-дослідного інституту педагогіки обґрунтував обсяг знань з історії Української РСР в єдиному курсі історії СРСР і УРСР [4, с. 400]. На основі схваленого вченими-істориками і вчителями обсягу знань з історії Української РСР і складеного Академією педагогічних наук СРСР нового проекту програми з історії СРСР був опрацьований проект програми єдиного курсу історії СРСР і УРСР для VII – X класів середньої школи, в якому історія республіки займає близько 20% обсягу матеріалу й навчального часу [3, с. 8]. Зміст історичної освіти має відповідати розвитку історичної науки в 60-ті роки ХХ ст. та успішно формувати у молоді основи світогляду. Наприклад, у шкільному курсі історії вчитель не раз звертається до оцінки подій і явищ. Але в цьому випадку важливим елементом є те, що учні мають самостійно, на основі отриманого фактичного матеріалу давати оцінку тим чи іншим історичним подіям і явищам. На основі отриманого теоретичного матеріалу, який підтверджений фактами, йде поступовий процес

формування світогляду учнів. Необхідність вивчення історії в школі допоможе учням краще засвоїти історію республіки й розвивати вміння й навички самостійно здобувати історичні знання.

Проведений аналіз літератури дозволяє зробити висновок, що досвід, накопичений в 60-ті роки ХХ ст., має сьогодні велику цінність і може застосовуватися в сучасній школі, але його необхідно співвідносити з новітніми вимогами, які висуваються до навчального процесу.

Отже, в досліджуваній період методисти-історики велику увагу приділяли змісту історичної освіти в школі, тому що завдяки цьому учні зрозуміють логіку історичного процесу, зможуть сприймати зміну суспільних формацій не як ізольовані події, а в їх причинно-наслідкових зв'язках та вільно орієнтуватися в історичному процесі. Тому є підстави вважати, що створенню таких умов насамперед сприяє оновлений зміст шкільного курсу історії, який не лише полегшить роботу учнів, а допоможе подолати повторення при правильному розподілі навчального часу. Вирішення проблем наповненості шкільного курсу теоретичним і фактичним матеріалом збільшує можливості для аргументованої систематизації та узагальнення конкретного історичного матеріалу для розвитку в учнів інтересу до історії, творчих здібностей, глибокого, свідомого й міцного засвоєння учнями історичної науки, закономірностей суспільного розвитку, для укріплення зв'язку навчання з життям і застосування отриманих знань на практиці [6, с. 39]. Формування змісту шкільного курсу історії завжди відбувається на основі глибоких теоретичних знань, що підтверджуються великим обсягом фактичного матеріалу.

Отже, ми простежили, що становлення змісту історичної освіти у досліджуваній період проходило у руслі вивчення історії СРСР з урахуванням регіональних особливостей і цілеспрямованого використання його в межах пізнавальних і виховних можливостей учнів.

Але зміни, які відбуваються в суспільно-політичному житті, активно впливають і на якість змісту історичної освіти. Тому у подальшій науковій роботі методисти-історики будуть плідно працювати над удосконаленням змісту історичної освіти шляхом створення нових програм та підручників.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Коровкин Ф. Развитие школьного исторического образования в СССР за 50 лет / Ф. Коровкин // Преподавание истории в школах. – 1967. – № 6. – С. 33 – 55.
2. Лейбенгруб П. Дидактика уроку історії в середній школі / П. Лейбенгруб. – К.: Радянська школа, 1968. – 185 с.
3. Лисенко М. Викладання історії Української РСР / М. Лисенко. – К.: Радянська школа, 1970. – 191 с.
4. Народна освіта і педагогічна думка в Українській РСР (1917 – 1967). – К.: Радянська школа, 1967. – 483 с.
5. Народное образование в СССР: Сборник документов 1917 – 1973 гг. – М.: Педагогика, 1974. – 559 с.
6. О программах по истории на 1966/67 учебный год // Преподавание истории в школах. – 1966. – № 4. – С. 39 – 47.

7. Уховська П. Л. Єдність навчання, виховання та розвитку в процесі вивчення історії і суспільствознавства / П. Л. Уховська. – К.: Радянська школа, 1975. – 100 с.

УДК: 371.214

Сидельник Н.В.

Сумський державний педагогічний  
університет імені А.С.Макаренка

### ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕТНОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ

*У статті висвітлені головні дидактичні принципи (громадянськості та національної спрямованості навчання, наочності, ґрунтовності, індивідуального підходу, професійно-педагогічної спрямованості, зв'язку теорії з практикою, міцності засвоєння знань, свідомості, активності й самостійності у навчанні, систематичності й послідовності, науковості, корекції процесу навчання), які сприяють формуванню системи етнологічних знань при підготовці майбутніх учителів історії. А також подається повна характеристика кожного з дидактичних принципів.*

**Ключові слова:** дидактика, принципи навчання, навчально-пізнавальна діяльність, знання, система знань, поняття, наочність, індивідуальна робота, засвоєння знань.

**Сидельник Н.В. Принципы формирования системы этнологических знаний у будущих учителей истории.** В статье освещены главные дидактические принципы (гражданственности и национальной направленности обучения, наглядности, обстоятельности, индивидуального подхода, профессионально-педагогической направленности, связи теории с практикой, прочности усвоения знаний, сознания, активности и самостоятельности в учебе, систематичности и последовательности, научности, коррекции процесса обучения), которые способствуют формированию системы этнологических знаний при подготовке будущих учителей истории. А также подается полная характеристика каждого дидактического принципа.

**Ключевые слова:** дидактика, принципы обучения, учебно-познавательная деятельность, знания, система знаний, понятия, наглядность, индивидуальная работа, усвоение знаний.

**Sidel'nik N. Principles of forming of system of ethnologic knowledges for future teachers.** In the article lighted up main didactics principles (gromadyanskosti and national orientation of studies, evidentness, circumstantiality, individual approach, x учителей исторических знаний при подготовке будущих учителей истории. А также подается полная характеристика каждого дидактического принципа.